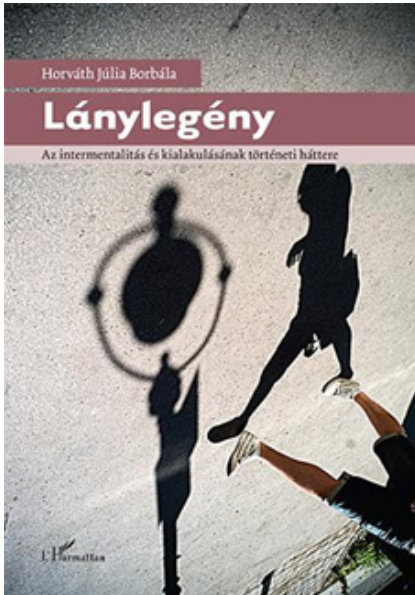


A DETERMINIZMUS ZSARNOKSÁGA...



Horváth Júlia Borbála:
Lánylegény
Az intermentalitás és kialakulásának történeti háttere
L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2015 (p. 188)

„Az ember fogalma a mai napig változatlanul maskulin jellegű meghatározás.” (13) Ez a rejtett logika tette a két nem kapcsolatát hierarchikussá, meghatározva történelmünket, s teljes egészében áthelyezve a nemiséget a bináris ellentétpárok hierarchikus rendszerébe. S amikor felmerül a kérdés, kik is vagyunk valójában, ez a logika lesz egyetemes kulcsunk – üzeni a szerző műve bevezető gondolataival. Horváth Júlia Borbála *Lánylegény* című könyvének tanúsága szerint ez maga a társadalmi determinizmus, mely a legkisebb egységen, a családon keresztül öröklődik, tovább őrizve az egyenlőtlenségek kultúrába és környezetbe ágyazott erős bástyáit. „A nők neveltetésük révén helyezkednek el a hátrányosabb fél szerepébe, és e megkülönböztetést még ma is a világtrend természetes részének tekintik – ahogyan a férfiak is.” (23) A szocializációs predesztináció jelensége, a determinizmus zsarnoksága a szerző szerint sokkal erősebb a genetikai determinizmusnál. Így lesz az ember az, amivé teszi magát. Igaz, felvezető fejezetében ő maga is hangsúlyozza a megkülönböztetés szükségességét a nemtől függő és a nemre jellemző tulajdonságok között: „előbbieket genetikai adottságok (gyermeknemzés, szülés), utóbbiak pedig a csoportra jellemző, statisztikai értékekben kifejezett jellemzők (pl. döntéskészség, célorientáltság)” (17), ugyanakkor következtetései szerint a mesterségesen kialakított nemi különbségek megnyilvánulásai mégis a biológiai nemhez kapcsolódnak.

A nemekkel kapcsolatos legkorábbi bináris oppozíciókon, az arisztotelészi 'forma-anyag', 'lélek-test' és a platóni 'ész-vágy' ellentétpárok filozófiatörténeti kategóriáin keresztül lépünk be a lánylegényvilágba. A két említett filozófus analógiába állított és nemekre vonatkoztatott párosai mentén 'vezetődünk' a szerzői úton, amely

1 Debreceni Egyetem, Politikatudományi és Szociológiai Intézet

2 Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola, Szociológia és társadalompolitika doktori program

feltárja az értékesebb (lélek és forma), azaz a férfikategóriák, és az alacsonyabb rendű (anyag és test), vagyis a női kategóriák filozófiatörténeti összefüggéseit. Az ész magasabb rendű férfias, a vágy alacsonyabb rendű nőies attribútummá alakult, s így lett a férfi magasabb rendű a jelzett tulajdonságai által is. A társadalmi párbeszédet ez a hivatalos „ideológia” alakította, melyekből később további ellentétpárok, nemi szerepeket rangsoroló tulajdonságok is keletkeztek. Ebben az összefüggésben olvashatunk az olyan modern repetíciós sztereotípa-párok-ról, mint a politikus férfi/apolitikus nő, főnök/beosztott, cselekvő/végrehajtó, véleményt formáló/véleményt átvevő, stb. „A sztereotip mentalitások női kritikája abban áll, hogy a fenti dichotómiák a nemek tulajdonságait nem egyenrangú faktumként, hanem az androcentrizmus révén, alá-fölé rendeléssel állítják szembe egymással” (16). Ennek kapcsán a mű egyik legmarkánsabb kérdése kétségtelenül az, hogy „az eltérőség miért kap időről időre negatív minősítést a nők rovására?” (15).

A szerző utalása a Derrida-féle dekonstrukcióra, melynek üzenete, hogy a megcsontosodott fogalmak újraalkotása teret nyithatna a nemiség más irányú megítéléseinek is, már előrevetíti és megalapozza az intermentalitás fogalmának bevezetését, amely később végigkíséri könyvének tartalmi mondanivalóját. A tulajdonságok férfias vagy nőies tartalma önmagától is átalakulásokon megy át az utóbbi időben, ebben a közegben az intermentalitás olyan megváltozott viselkedésformát jelöl, amelynek során az egyén a hagyományos mentalitásából kimozdulva a másik nem mentalitásának átvétele felé halad. „A nők felülemelkedve korábbi szerepvétési szokásaikon, fennmaradásuk, karrierjük érdekében kénytelenek mentalitásukon változtatni, azzal, hogy fölveszik a hagyományosan férfiasnak tartott tulajdonságokat.”(22). A szerző szerint a fogalom a XXI. század mintaadó viselkedésmódja lesz. Ennek alátámasztására időutazásba kezd, és részletesen beszámol a történelem-, filozófia- és társadalomtudományi ágak nemi sztereotípiákat meghatározó véleményformáló hatásairól. A matriarchális társadalmak (így a minangok, a mouso-k, a khászik) ismertetésén keresztül Arisztotelész és Platón már említett dichotómiáihoz jut el. A matriarchális társadalmak közös jellemzőiként a szerző utal arra a sokat hangoztatott frázisra, miszerint az ilyen társadalmak sajátjának és erényének a „kevesebb háborút és a tulajdonszerzés miatt kialakult viszályt tartották”(74). Ennek kapcsán ismerteti meg az olvasóit a matriarchátus atyjaként emlegetett Bachofen *Anyajog* című alapművének összefüggéseivel is.

Ezek után tér át a középkori feudális társadalmi rendszerek körülményeinek taglalására, és bemutatja, hogy a nők pejoratív megítélése és a hozzájuk kapcsolt negatív sztereotípiák éle csak a középkor második felében enyhült valamelyest. Christine de Pisan francia író (aki az európai keresztény nők közül elsőként élt önálló értelmiségi életet) fő műve, a nők önállóságáról szóló úttörő munka, *A nők álma* kerül mondanivalója középpontjába.

A reneszánsz idejének legfontosabb történése az intermentalitás alapvetéseinek letétele volt, tartja a szerző. Horváth Júlia Borbála szerint ugyanis a négyféle reneszánsz nőkép (az ókeresztény nő, a házias nő, a tudós nő és az elmés nő eszményképe) a tradicionálistól az újabbakig már előre jelezte a nők lehetőségeinek nyitottabbá válását. A *Lassú felvilágosodás* című fejezetben azokra a nagy gondolkodókra fókuszál, akik „viszonylag részletesen megemlékeztek a nőkről, és a nemek szerepének deskriptív megjelenítésével a maskulin szempontok erősítésén munkálkodtak. A sokat említett történeti elfogultság hosszú időre meghatározta az irányt, női gondolkodó vagy érdekképviselő hosszú ideig nem kerülhetett véleményformáló pozícióba” (42). Többek között

Rousseau-t és társait emeli ki, akik a biológiai determináltságra hivatkozva alkották meg a nemek hierarchiájára vonatkozó téziseiket. Spinoza említése után Kant (aki először használta a 'szépnem' terminológiát), Hegel, majd Nietzsche nőkről alkotott gondolat kísérletei következnek. Ezek eredményeként vonja le a szerző azt a következtetést, hogy annak ellenére, hogy egy fél fordulattal megváltoztak a nőkről alkotott hagyományos sztereotípiák, alapvetően maradt a hierarchikus viszony. „Kant minden alkalommal a két nem ellentétes viszonyát erősítette, amikor az esztétikai kategóriákat összekapcsolta az általa konstruált, némileg differenciált erényekkel.”(97) Mindezek ellenére Kant, alapvetően azzal a kijelentésével, miszerint létezik olyan helyzet, „amelyben ugyanolyan mértékben teljes értékű embernek tekinthetők a nők, mint a férfiak” (96), a szerző szerint fordított egy kicsit az addigi előítéleteken.

Hegel Antigoné-paradigmája a következő fontos állomása a műnek. *A szellem fenomenológiájában* előkerült történet elemzése ugyanis új irányt szabott a nőkről szóló gondolkodásnak. A mitológiai történetben Antigoné, a nő, fellázadt az uralkodóval, a férfival, Kreón parancsával szemben (eltemette testvérét a tiltás ellenére), ám a végén mégis belátta, hogy ez bűnös cselekedet volt, s Hegel interpretációjában „(...) miután elvégezte, amit helyesnek tartott, visszatért a társadalmilag elfogadott sztereotípiához.”(101) Vagyis, a szerző konklúziója szerint, csak egy pillanatra szállt szembe a „patriarcha kaliberrel” (101), így a kanti fordulat után Hegel mégis stagnálásra ítéli a korabeli, nemekkel kapcsolatos gondolkodást.

Az elveszett láncszem című fejezetben, a társadalomtudományi megközelítés során olyan neveket von be az elemzésbe, mint Weber vagy Tönnies. Horváth hangsúlyozza, hogy bár, sem Weber, sem Tönnies munkái nem a női szempontok elemzése céljából íródtak, de mind Weber, a tekintélyelvű megközelítésein keresztül, mind Tönnies a 'lényegakarát' és 'választóakarát' fogalmainak megalkotása során, ha csak kizáró céllal is, de kijelölték a női szerepeket a társadalomban, szétválasztva egymástól a nemek képességeit, feladatait és lehetőségeit. „Az általános műveltség megszerzése a modern kortól nőre és férfira egyaránt vonatkozott, amitől az ösztönök, az akarat és az agresszió kordában tartását várták. Weber, Adorno, Horkheimer – kiragadott nevek –, de hangjuk belesimult a maszkulin kánonba, és jelentősen befolyásolták a patriarchális közmorált.” (109)

Nem meglepő viszont, hogy a könyv vége felé haladva eljutunk a feminista elméletekig is. Simone de Beauvoir, Virginia Woolf említésével jut el a két nem keveredéséről és a XXI. századi ember mentalitására szóló legfontosabb mondanivalójáig. *Az Androsz és Güné* cím alatt tárgyalt görög férfi-nő kifejezésből nyert androgün jelenségen keresztül a szerző a könyv elején már említett intermentalitáshoz tér vissza, ezzel egyben keretes szerkezetbe is foglalva művét. Az androgün jelenség szerinte egy természetes folyamat, „a XXI. századi ember mentalitása kevéssé hordoz magában tisztán feminin és tisztán maszkulin jegyeket... A nők és férfiak tudomásul vették, hogy az érvényesüléshez a tradicionális viselkedéstől eltérő szkripteket kell használniuk...” (158).

A téma komplexitása és a könyvben fellelhető megannyi szempont és szakirodalom szinte lehetetlenné teszi, hogy a recenzensek mindenre kitérjenek. A cél inkább az, hogy az írás felhívja a figyelmet a téma elvülhetetlenségére, és nem csak az intermentalitás összefüggésein keresztül, mely az írás jelenidejében jórészt csupán a szakmabeliek közt ismert jelenség, hanem a nőtéma, az egyenlőség, az egyenjogúság, a nemi sztereotípiák más irányú megközelítései és a nemi alapú hierarchia társadalmi harmóniát is romboló viszonyaira alapozva is. Ahogy Foucault is utalt rá, a jelen megértéséhez a múlt revideálása szükséges, hisz „magának a

gondolkodásnak a kritikai munkája arra tör, hogy kijelölje, hogyan és honnan lehetséges a másként gondolkodás” (168). A szerző üzenete szerint pedig mindezen modern filozófiai alapvetéseknek előbb-utóbb a nőikkel összefüggésben is érvényesülniük kell.